

PATVIRTINTA

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro
2021 m. gegužės 25 d. įsakymu Nr. V-871

**ASMENS TEISIŲ ĮGYVENDINIMO IŠŠŪKIAI MODERNIOJE VISUOMENĖJE: NAUJŲ IR
BESIKEIČIANČIŲ TEISIŲ DILEMOS**

1. Programos vykdytojas: Lietuvos socialinių mokslų centras.
2. Programos pavadinimas: „Asmens teisių įgyvendinimo iššūkiai modernioje visuomenėje: naujų ir besikeičiančių teisių dilemos“.
3. Programos tikslas: tirti teisinius iššūkius, su kuriais susiduria moderni visuomenė kintant jau įsitvirtinusių asmens teisių turiniui bei atsirandant naujos kartos asmens teisėms, ir pateikti pasiūlymus tolesnei teisinės sistemos raidai.
4. Programos uždaviniai: įvertinti, kaip kinta žmogaus (asmens) teisių samprata ir jų turinys keičiantis visuomenės struktūrai, jos narių vaidmenų suvokimui, susiduriant su demografiniais ir kitais aktualiais iššūkiais, bei kokio teisinio reguliavimo adaptacijos tai reikalauja.
5. Metodologinis tyrimų pagrindimas: 5.1. Šiuolaikinės visuomenės susiduria su XXI amžiui būdingais teisiniais iššūkiais, kurie susiklosto didėjant visuomenės skaitmenizavimui, vystantis dirbtinio intelekto technologijoms, keičiantis visuomenės struktūroms, mūsų suvokimui apie visuomenės grupių ir narių apsaugą, ir toliau klestint migracijos fenomenui. Skaitmeninimas (<i>digitalization</i>) daro didelę įtaką beveik visiems socialiniams santykiams, ir tenka iš naujo įvertinti daugelį pagrindinių teisinių sąvokų, tarp jų yra žmogaus teisės. Dėl technologinių naujovių kinta esamų teisių turinys (teisė į privatumą, teisė į informaciją), atsiranda naujų teisių (tarp tokių teisių dažniausiai įvardijamos teisė į prieigą prie interneto, teisė į asmens duomenų apsaugą ir teisė būti pamištam). Begalę teisinių klausimų kelia ir dirbtinio intelekto technologijų vystymasis, plėtra ir vis dažnesnis panaudojimas. Šios technologijos atveria daug naujų galimybių, tačiau kartu sukelia ir daug teisinio neaiškumo, skatina peržvelgti esamą reguliavimą ir adaptuoti jį taip, kad dirbtinis intelektas vystytųsi ir būtų naudojamas užtikrinant asmens teises, o ne jas ribojant. Pokyčių neišvengia ir visuomenė bei atskiri jos segmentai. Visuomenės senėjimas ragina skirti dėmesį vyresnės kartos asmenų teisėms, piliečių „išsibarstymas“ po skirtingas šalis bei mišrios šeimos reikalauja specifinio teisinio reguliavimo. Be to, vis labiau suvokiama, kad kiekvienas žmogus vertingas, kad būtina užtikrinti visų asmenų teises, siekiama stiprinti pažeidžiamų grupių apsaugą. Visa tai skatina formuluoti bei kelti klausimus, kaip modernioje visuomenėje užtikrinti asmens teises, jas plėtoti, kad teisinis reguliavimas neatsiliktų nuo technologinių ir visuomeninių pokyčių. Tai pagrindinis programos „Asmens teisių įgyvendinimo iššūkiai modernioje visuomenėje: naujų ir besikeičiančių teisių dilemos“ (toliau – Programa) leitmotyvas. Ši Programa atveria naują tyrimų kryptį Lietuvos socialinių mokslų centre (toliau – Centras). Jos tematika iš esmės skiriasi nuo šiuo metu Centro vykdomų dviejų mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros programų tematikų (pastarosios orientuotos į korupcijos prevenciją, baudžiamąją politiką ir nusikaltimų

prevenciją). Nors Centro mokslininkai iki Programos pradžios jau yra atlikę tyrimų žmogaus (asmens) teisių temomis, Programa suteikia mokslininkų tyrimams kryptingumo ir nuoseklumo. Kartu sukuriamą erdvę sisteminiams tyrimams žmogaus (asmens) teisių srityje.

5.2. Įgyvendinant Programą, būtų vykdomos tokios tyrimų kryptys:

5.2.1. Žmogaus (asmens) teisių raida XXI amžiuje: besikeičiantis teisių turinys ir naujos kartos teisių formavimasis.

Išskirtinos planuojamos temos:

- teisė į privatumą ir asmens duomenų apsauga skaitmenėjančioje visuomenėje, diskriminacijos draudimas, asmens teisė į informaciją;
- dirbtinio intelekto panaudojimo teisiniai klausimai;
- konstitucionalizmui tenkantys iššūkiai XXI amžiuje, konstitucinės justicijos vaidmuo užtikrinant naujos kartos asmens teises, konstitucinis skundas, konstitucinės justicijos modernizavimo galimybės užtikrinant modernios visuomenės poreikius, viešųjų paslaugų skaitmenizavimo (Govtech) iššūkiai ir galimybės.

5.2.2. Asmens teisių apsauga susiduriant su demografiniais ir kitais aktualiais iššūkiais.

Išskirtinos planuojamos temos:

- pažeidžiamų asmenų grupių apsauga (vaiko teisės ir jų apsauga; vyresnės kartos asmenų teisių apsauga; aukų teisės kovoje su smurtu artimoje aplinkoje);
- šeimos teisės reguliavimo iššūkiai (kintanti šeimos ir šeimos narių samprata; mišrių šeimų ir šeimų su užsienio elementu santykių teisinio reguliavimo sunkumai);
- ribojančių priemonių nustatymas įstatymu, teisėtas tikslas, priemonių būtinumas, proporcingumas, nediskriminavimas, laikinumas (nepaprastosios padėties atveju, kitų nestabilumų metu).

5.2.3. Programoje numatytiems uždaviniams įgyvendinti skirti tyrimai bus atliekami integruojant įvairias tyrimų metodologijas bei naudojant socialinių tyrimų metodų trianguliaciją. Atliekant tyrimus bus naudojamos skirtingais duomenų šaltiniais, tai yra bus analizuojami nacionaliniai, regioniniai ir tarptautiniai teisiniai bei politiniai dokumentai, teismų praktika, statistiniai duomenys ir kiti. Duomenims rinkti bus pasitelkiama ir kokybinio tyrimo metodologija, atliekami pusiau struktūruoti interviu, fokusuotos grupinės diskusijos. Kokybiniai tyrimo metodai įtraukiant įvairių sričių ekspertus ir praktikus bei skirtingų grupių, kurių teisių apsauga ar pažeidimai analizuojami Programoje, atstovus leis identifikuoti skirtingas patirtis ir praktinius teisių įgyvendinimo iššūkius.

Analizuojant empirinius duomenis bus naudojami tokie teisės aiškinimo metodai kaip loginis (indukcinis ir dedukcinis), aprašomasis-analitinis, sisteminis, lyginamosios teisėtyros bei teleologinis. Kokybinė ir kiekybinė turinio analizė bus pasitelkiama atliekant empiriniams tyrimams reikšmingų bylų analizę, taip pat analizuojant duomenis gautus interviu / fokusuotų grupinių diskusijų metu. Siekiant užtikrinti tarpdalykiškumą bei metodologinę įvairovę tiek duomenų rinkimo, tiek analizės prasme, į tyrimų vykdymą įsitrauks ir juos atliks įvairių krypčių (tesės, sociologijos, psichologijos) mokslininkai ir skirtingų sričių praktikai.

5.3. Programos tikslas ir uždaviniai atitinka projekto „Europa 2030“ strateginius prioritetus – pažangų, tvarų ir integracinį augimą, ypatingą dėmesį skiriant žiniomis ir inovacijomis pagrįstam ūkiui plėtoti.

5.4. Programos tikslas ir uždaviniai taip pat atitinka Prioritetinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros ir inovacijų raidos (sumanios specializacijos) krypčių ir jų prioritetų įgyvendinimo programos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. balandžio 30 d. nutarimu Nr. 411 „Dėl Prioritetinių mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtros ir inovacijų raidos (sumanios specializacijos) krypčių ir jų prioritetų įgyvendinimo programos patvirtinimo“ prioritetus:

Informacinės ir ryšių technologijos:

- dirbtinis intelektas, didieji ir paskirstytieji duomenys;
- daiktų internetas;
- įvairiarūšė analizė, apdorojimas ir diegimas;
- kibernetinis saugumas;
- finansinės technologijos ir blokų grandinės;
- įtrauki ir kūrybinga visuomenė.

6. Tyrimų etapai ir jų charakteristika:

6.1. I etapas: 2021 metai – 2022 metų pirmas ketvirtis.

Šiame etape pagrindinis dėmesys bus sutelkiamas pažeidžiamų asmenų grupių apsaugos klausimams – temai, tapusiai itin aktualia COVID-19 kontekste. Centro tyrėjų grupė kartu su kolegomis iš užsienio parengs išsamų tyrimą apie pažeidžiamų grupių teisinę padėtį ir apsaugą Šiaurės Rytų Europos regione (moterų, vaikų, vyresnio amžiaus, fizinę negalią, psichikos sutrikimų, priklausomybių turinčių asmenų, mažumų teisėms). Ypač daug dėmesio bus skirta pažeidžiamų grupių apsaugos esamai padėčiai įvertinti ir stiprinimo tendencijoms Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir Lenkijoje nustatyti. Tyrimus atliks tarpdalykinė komanda, naudodamasi įvairiapuse tyrimų metodologija. Tyrimams pristatyti planuojamas viešas mokslo renginys (konferencija).

I etape dėmesys taip pat būtų skiriamas konstitucinės justicijos vaidmeniui užtikrinant naujos kartos asmens teises bei konstitucinio skundo institutui analizuoti. Šioje srityje atliekamų tyrimų metu bus itin svarbi kokybinė teismo sprendimų analizė bei lyginamieji tyrimai.

Planuojama pradėti tyrimus ir šeimos teisės srityje, pagrindinį dėmesį skiriant mišrioms šeimoms (skirtingų pilietybių šeimos) bei emigrantų šeimoms. Atsižvelgiant į teisinius sunkumus, su kuriais susiduria tokios šeimos skyrybų atveju, tyrimais bus siekiama apžvelgti ir įvertinti jurisdikcijos bei taikytinos teisės klausimus.

6.2. II etapas: 2022–2023 metai.

Šiame etape tyrimai koncentruotųsi į dirbtinio intelekto panaudojimo teisinius klausimus, teisės į privatumą ir asmens duomenų apsaugos skaitmenėjančioje visuomenėje, diskriminacijos draudimo bei asmens teisės į informaciją analizę. Tai tyrimai, kurie itin aktualūs valstybės institucijoms, todėl, be mokslo publikacijų, šiose srityse būtų aktyviai rengiamos ir rekomendacijos bei pasiūlymai konkreitiems adresatams.

Be to, toliau būtų tiriami konstitucionalizmui tenkančių iššūkių XXI amžiuje klausimai, viešųjų paslaugų skaitmenizavimo (*Govtech*) iššūkiai ir galimybės, analizuojami tokie aktualūs klausimai kaip ribojančių priemonių nustatymas įstatymu, teisėtas tikslas, priemonių būtinumas, proporcingumas, nediskriminavimas, laikinumas (nepaprastosios padėties atveju, kitų nestabilumų metu). Planuojama, kad šiame etape bus parengta mokslo studija ir straipsnių rinkinys konstitucinės teisės bei dirbtinio intelekto srityse.

II etapo metu dėmesio būtų skirta ir asmens teisių apsaugai susiduriant su demografiniais ir kitais aktualiais iššūkiais, atliekami tyrimai šeimos teisės reguliavimo problemų srityje, plačiau plėtojami vyresniosios kartos asmenų teisių tyrimai, analizuojami dvigubos pilietybės klausimai, politinių teisių užtikrinimo priemonės.

6.3. III etapas: 2024–2026 metų pirmas ketvirtis.

III etapo metu tyrimai būtų tęsiami, plėtojami ir identifikuojamos naujos sritys, patenkančios į Programos apimtį. Planuojama toliau plėsti tyrimus dirbtinio intelekto keliamų iššūkių srityje, analizuoti aktualius konstitucinių žmogaus teisių klausimus, konstitucinio žmogaus teisių reguliavimo kitimą, taip pat su demografiniais pokyčiais, migracija ir asmens teisėmis susijusius klausimus. Šiame etape taip pat bus siekiama apibendrinti esmines Programos metu atliktų tyrimų įžvalgas bei suformuluoti kryptis teisės

plėtojimo pasiūlymams bei tolesniems tyrimams.

Šiame etape, be mokslo straipsnių, planuojama parengti baigiamąją monografiją bei suorganizuoti konferenciją (-as), kurioje (-iose) būtų pristatyti Programos vykdymo metu atlikti tyrimai.

7. Detalus įgyvendinimo planas.

Lėšos numatomos Programos vykdytojų darbo užmokesčiui kompensuoti, mokslo renginiams organizuoti bei leidybos darbams apmokėti: 2021 m. – 85 tūkst. Eur, 2022 m. – 85 tūkst. Eur, 2023 m. – 85 tūkst. Eur, 2024 m. – 85 tūkst. Eur, 2025 m. – 85 tūkst. Eur.

1 ETAPAS (2021 m. – 2022 m. pirmas ketvirtis), 106,25 tūkst. Eur

Eil. Nr.	Plano įgyvendinimo priemonės
1.	Tyrimo apie pažeidžiamų grupių apsaugą Šiaurės Rytų Europoje vykdymas
1.1.	Literatūros ir teisinio reguliavimo analizė
1.2.	Tarptautinės publikacijos (anglų kalba) parengimas
1.3.	Tarptautinės konferencijos surengimas
2.	Konstitucinės justicijos vaidmens užtikrinant naujos kartos asmens teises tyrimai
2.1.	Literatūros, teisinio reguliavimo ir teismų praktikos analizė
2.2.	3–4 publikacijų parengimas (bent viena iš jų užsienio leidiniuose)
3.	Tyrimai šeimos teisės srityje
3.1.	Literatūros, teisinio reguliavimo ir teismų praktikos analizė
3.2.	Pranešimas tarptautinėje konferencijoje / seminare
3.3.	3–4 publikacijų parengimas (bent viena iš jų užsienio leidiniuose)

2 ETAPAS (2022 m. II–IV ketv. – 2023 m.), 148,75 tūkst. Eur

Eil. Nr.	Plano įgyvendinimo priemonės
1.	Dirbtinio intelekto panaudojimo teisiniais klausimais, teisės į privatumą ir asmens duomenų apsaugos skaitmenėjančioje visuomenėje, diskriminacijos draudimo bei asmens teisės į informaciją tyrimai
1.1.	Literatūros ir teisinio reguliavimo analizė, interviu atlikimas
1.2.	Monografijos, 2 mokslo studijų ar straipsnių rinkinio parengimas
1.3.	4–5 publikacijų parengimas (bent viena iš jų užsienio leidiniuose)
1.4.	2–3 pranešimai Lietuvos ir užsienio mokslinėse konferencijose, seminaruose

1.5.	Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros darbai (mokslinės išvados ir rekomendacijos / pasiūlymai)
2.	Konstitucionalizmui tenkančių iššūkių XXI amžiuje bei viešųjų paslaugų skaitmenizavimo (Govtech) tyrimai
2.1.	Literatūros, teisinio reguliavimo bei teismų praktikos analizė
2.2.	4–5 publikacijų parengimas (bent viena iš jų užsienio leidiniuose)
2.3.	2–3 pranešimai Lietuvos ir užsienio mokslinėse konferencijose, seminaruose
2.4.	Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros darbai (mokslinės išvados ir rekomendacijos / pasiūlymai)
3.	Vyresnių asmenų teisių, šeimos teisės ir kitų asmens teisių tyrimai
3.1.	Literatūros, teisinio reguliavimo ir teismų praktikos analizė
3.2.	2–3 pranešimai Lietuvos ir užsienio mokslinėse konferencijose, seminaruose
3.3.	4–5 publikacijų parengimas (bent dvi iš jų užsienio leidiniuose)
3.4.	Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros darbai (mokslinės išvados ir rekomendacijos / pasiūlymai)
Tarpinės ataskaitos parengimas (iki 2023-07-01)	
3 ETAPAS (2024–2025 m.), 170 tūkst. Eur.	
Eil. Nr.	Plano įgyvendinimo priemonės
1.	Naujų sričių, patenkančių į Programos apimtį, išskyrimas ir planuojamų tyrimų detalizavimas, šio etapo darbų patikslinimas
2.	Tyrimų planavimas ir atlikimas
3.	14 publikacijų parengimas (bent keturios iš jų užsienio leidiniuose)
4.	4 pranešimai Lietuvos ir užsienio mokslinėse konferencijose, seminaruose
5.	Monografijos / straipsnių rinkinio parengimas
6.	Baigiamosios konferencijos surengimas, pranešimų joje skaitymas
7.	Mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros darbai (mokslinės išvados ir rekomendacijos / pasiūlymai)
Baigiamoji ataskaita (iki 2026-02-01)	

8. Numatomi rezultatai: per numatytą Programos įgyvendinimo laikotarpį bus parengta: 6 tarptautinės publikacijos leidiniuose, įtrauktuose į tarptautiniu mastu pripažintas duomenų bazes (SCOPUS, IF), arba kaip skyriai knygose, išleistose prestižinėse leidyklose, arba iki 30 mokslo publikacijų (straipsnių) leidiniuose, įtrauktuose į tarptautines duomenų bazes (pvz., IBSS, EBSCO, CEEOL, DOAJ, SCOPUS), 1 monografija ir / ar iki 4 mokslo studijų, iki 10 kitų mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtos darbų (mokslinės išvados ir rekomendacijos / pasiūlymai bei moksliniai teisės aktų komentarai, metodikos, sudaryti darbai ir panašiai).

Numatomų rezultatų ir jų sklaidos suvestinė:

Tikslų, uždavinių, vertinimo kriterijų pavadinimai ir mato vienetai	Vertinimo kriterijų reikšmės				
	2021 m.	2022 m.	2023 m.	2024 m.	2025 m.
Parengti mokslo darbų (monografijų, mokslo studijų, straipsnių rinkinių)		1	1		1 arba 2
Parengti tarptautinių publikacijų leidiniuose, įtrauktuose į tarptautiniu mastu pripažintas duomenų bazes (SCOPUS, IF), arba kaip skyrius knygose, išleistose prestižinėse leidyklose	2	1	1	1	1
Parengti straipsnių Lietuvos ir užsienio mokslo spaudoje, kiekvieno apimtis ne mažesnė nei 0,5 a. l.; ne mažiau ¼ planuojamų straipsnių paskelbti užsienio mokslo periodikoje	6	6	6	6	6
Surengti mokslines šalis / tarptautines konferencijas / seminarus, ne mažiau kaip 30 dalyvių		1			1
Perskaityti pranešimų Lietuvos ir užsienio mokslinėse konferencijose, seminaruose	4	4	4	4	4
Pateikta kitų mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtos darbų (mokslinės išvados ir rekomendacijos / pasiūlymai bei moksliniai teisės aktų komentarai, metodikos, sudaryti darbai ir panašiai)	2	2	2	2	2

9. Rezultatų sklaidos priemonės:

9.1. Numatoma naudoti kelis informacijos sklaidos kanalus – parengtų pranešimų žiniasklaidai platinimas elektroniniu paštu, taip pat pranešimų platinimas naudojant BNS spaudos centrą.

9.2. Informacijos apie publikacijas ir tyrimus platinimas profesinei teisininkų bendruomenei (specializuoti portalai).

9.3. Informacijos pateikimas Centro interneto svetainėje „Naujienų“ skiltyje, taip pat specialiai tam skirtose skiltyse; skelbimas socialiniuose tinkluose. Informacija pateikiama naudojant Centro paskyrą socialiniame tinkle.

9.4. Tyrimų rezultatai viešinami skaitant 20 pranešimų tarptautinėse ir nacionalinėse konferencijose, seminaruose ir apskritojo stalo diskusijose.

9.5. Remiantis tyrimų rezultatais parengtos rekomendacijos bus pateiktos valstybės valdymo institucijoms (Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai ir jai pavaldžioms institucijoms, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijai ir kitoms), padedant tobulinti teisinį reguliavimą bei viešojo valdymo ir administravimo metodus, juos labiau pritaikant prie laiko aktualijų. Pavyzdžiui, bus sukurtos ir pateiktos rekomendacijos dėl dirbtinio intelekto naudojimo teisėsaugos veiklai ir kita. Programos tyrimai ir jų rezultatai taip pat bus pristatomi Lietuvos Respublikos Seimui, Teisingumo ministerijai, Vidaus reikalų

ministerijai, Teisėjų tarybai, advokatų bendruomenei ir kitoms suinteresuotoms institucijoms, politikams, teisininkams, mokslininkams ir praktikams.

9.6. Tyrimų rezultatų pristatymas mokslo populiarinimo renginiuose (pvz., „Tyrėjų naktis“).

10. Programai vykdyti skirtos lėšos (tūkst. Eur), apskaičiuotos pagal 2021 m. gautą Centro TI biudžetinį finansavimą, kurio ne mažiau kaip 50 proc. turi būti skirta ilgalaikėms programoms vykdyti, o šiuo metu vykdoma dar viena programa, kuriai numatyta 119 tūkst. Eur lėšų.

Eil. Nr.	Išlaidų pavadinimas	2021 m.	2022 m.	2023 m.	2024 m.	2025 m.	Visai Programai (suma)
1.	Valstybės biudžeto lėšos	85	85	85	85	85	425
2.	Kitos lėšos, planuojamos Programai vykdyti (iš kitų, Centrai skirtų valstybės biudžeto bazinio finansavimo lėšų)						
3.	Iš viso	85	85	85	85	85	425

11. Programos vadovas: dr. Agnė Limantė, vyr. mokslo darbuotoja, el. p. agne.limante@teise.org

_____ -